

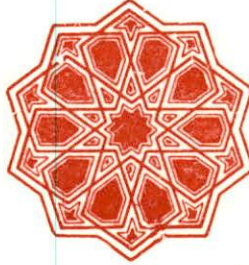
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

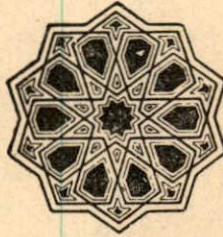
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI

*Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu
Yazarlarına aittir.*

SUNUŞ

Ankara Üniversitemiz 1946 yılında kurulduğundan bu yana pekçok fakülte, enstitü ve yüksekokulla yoğun bir şekilde faaliyetini sürdürmektedir. Üniversitemize 1949 yılında katılan ve en eski fakültelerimizden biri olan İlahiyat Fakültemiz, Erzurum Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesinin kurulmasına kadar bütün Türkiye üniversitelerinin tek İlahiyat Fakültesi olarak kaldı. Daha sonra İslam Enstitülerinin üniversitelere bağlanarak fakülteleşmeleri sonucu, bugün dokuz ayrı İlahiyat Fakültesi bulunmaktadır. Bununla birlikte Ankara Üniversitemizin İlahiyat Fakültesi, hem eski Yüksek İslam Enstitülerine öğretim elemanı vermiş, hem yeni İlahiyat Fakültelerine öğretim üyesi yetiştirmiş ve yetiştirmekte oluşu ile ana fakülte özelliğindedir.

Bu yıl (1989) 40. kuruluş yıldönümünü kutladığımız İlahiyat Fakültemiz yurtiçi faaliyetlerinin yanısıra, İslam Üniversiteler Birliğinin üyesi olarak, İslam araştırmaları alanına katkılarda bulunduğu gibi müslümanlarla hıristiyanlar arasındaki diyaloga yönelişlerde de etkili olmaktadır.

Papalık Gregorienne Üniversitesi ile Üniversitemiz arasında 1986 yılında yapılmış anlaşma ile öğretim üyesi değişiminde bulunuyoruz, ortak seminerler düzenliyoruz. Ortak araştırma projeleri hazırlamayı ve belki bir ortak yayına girmeyi düşünüyoruz. Mayıs 1989'da "Müslüman-Hıristiyan İlahiyat Eğitiminin Sorunları ve İşbirliği" konulu ilk seminer Roma'da yapıldı. Önümüzdeki yılın Mayıs ayında ikinci semineri Ankara'da düzenleyeceğiz. Konu "Tarih Boyunca Din, Kültür ve Tolerans" olacak. Gregorienne Üniversitesi, Rektörleri başkanlığında 12 kişilik bir profesör grubu ile katılacaklar.

Üniversitemizin, Avrupa ülkelerinin üniversiteleriyle olan bilimsel işbirliği anlaşmalarından İlahiyat Fakültemizi ilgilendirenlerden biri

de Almanya'nın Bamberg Üniversiteleri ile İlahiyat Fakültemiz arasındaki Din Eğitimi ortak çalışma girişimidir.

İlahiyat Fakültemiz "din meselelerinin sağlam ve ilmî esaslara göre incelenmesini mümkün kılacak, mesleki bilgisi kuvvetli, düşünüşte ihatalı din adamları yetiştirmek" amacına uygun olarak çalışmalar yapmaktadır.

40. yılının, ülkemize ve mensuplarına hayırlı olmasını, otuz küsur yıldır çıkmakta olan ve yurt içinde olduğu kadar yurt dışında da aranan bir bilimsel kaynak olan derginin daha nice yıllar çıkmasını dilerim.

Prof. Dr. Necdet SERİN
Ankara Üniversitesi Rektörü

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Necdet SERİN (Rektör): Sunuş	III
İçindekiler	V
Doç. Dr. Münir KOŞTAŞ: <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kuruluş ve Tarihçesi</i>	1
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Psikoloji Sözlüğü Üzerine Dene- me II</i>	29
Prof. Dr. Hayrani ALTINTAŞ: <i>Tasavvuf</i>	73
Prof. Dr. Beyza BİLGİN: <i>Atatürk ve Türk Kadını</i>	85
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Oryantalizm ve Batıda Kur'an ve ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar</i>	95
Prof. Dr. İbrahim A. ÇUBUKÇU: <i>Şair Rıza Tevfik Bölükbaşı ve Felsefi Düşüncesi</i>	137
Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU: <i>Mevlana'nın Çağdaş Derviş Ta- rikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri</i>	147
Doç. Dr. Mehmet BAYRAKTAR: <i>Is There A Methodology In The Qur'an For The Natural Sciences?</i>	157
Doç. Dr. Salih AKDEMİR: <i>Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed (SAV)'e Yaklaşımları</i>	179
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Osmanlı Devrinde Cezayirde Gelişen Bilim ve Kültürün Genel Bir Değerlendirmesi</i>	211
Doç. Dr. Sabri HİZMETLİ: <i>Un Auteur Turc Contemporain İsmail- Hakkı İzmirli (1868-1946)</i>	231
Doç. Dr. Abdurrahman KÜÇÜK: <i>Belgelerin Işığında Türk-Ermeni Münasebetlerine Genel Bir Bakış</i>	245

	Sayfa
Yrd. Doç. Dr. Münir ATALAR: <i>Türklerin Kâbe'ye Yaptığı Ekonomik Yardımlar</i>	261
Yrd. Doç. Dr. Ruhi KALENDER: <i>Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki</i>	271
Bekir DEMİRKOL: <i>Vaizlerin Ehliyetleri ve Mesleğe Yatkınlıkları Üzerine Deneysel Bir Çalışma</i>	283
Dr. Ahmet AKBULUT: <i>Hariciliğin Siyasi Görüşlerinin İtikadileşmesi</i>	331
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İstisna Akdinin Mahiyeti ve Unsurları</i>	348
Dr. İbrahim ÇALIŞKAN: <i>İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Hadd Cezaları</i>	367
Dr. Mustafa KILIÇ: <i>İslâm Kültür Tarihinde Mûsiki. Başlangıçtan Emevilerin Sonuna Kadar</i>	399
Ar. Gör. Mustafa ERDEM: <i>Câhız ve "El-Muhtar Fî'r-Redd Ala'n-Nasara" İsimli Risâlesi</i>	454
İ.A. Heinz KLAUTKE: <i>Federal Almanya ve Batı-Berlin'de Müslüman Türkler</i>	475
Kitap Tanıtımı:	
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU: <i>Ahmet Salih Muhâyirî, Tefsiru Süfyân b. Uyeyne, (et-Tab'atu'l-Ûlâ) 1403/1983.s. 438</i> ...	487
Dr. Ali YILMAZ: <i>Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü</i>	491

MEVLANA'NIN ÇAĞDAŞI DERVİŞ TARİKATLARI, BABALAR, KALENDERİLER VE DİĞERLERİ

Prof. Dr. İsmet KAYAOĞLU

XIII. yüzyıl Anadolu Türk Tarihinin dinî düşünce ve sosyal yapılanması bakımından önemli bir çağdır. Büyük düşünürler, yöneticiler, hukuk adamları bu çağda görülür. Bilhassa Harezmsâhlar devletinin yıkılması ve Moğol akımı birçok âlim, sanatkar ve din bilginlerinin Anadolu'ya gelip yerleşmelerini sağlamıştır. Orta Asya menşeli ulu kişilere bağlı bazı tarikatların devam etmesi ve yenilenerek yayılması bu çağ içinde olmuştur.

Anadolu'ya gelen kişilerden hemen ön planda sayılanlar *İbnü'l-Arabî* (ölm. 1240), *Sadreddin Konevî* (ölm. 1274), *Şems-i Tebrizî* (ölm.?), *Evhadüddin Kirmanî* (ölm. 1289), *Hacı Bektaş-ı Veli* (ölm. 1325 (?) veya 1337 (?)), *Ahi Evran* (ölm. 1300), *Necmeddin Dâye* (ölm. 1253), *Fahreddin İrakî* (ölm. 1289) ve *Seyyid Burhaneddin* (ölm. 1240) gibi şahsiyetler bu çağa damgalarını vururlar.

Bu XIII. yüzyıl, dinî inanç mozayığı bakımından da ilginç bir tablo sergiler. Çünkü Anadolu'ya henüz yerleşen kişiler İslam Dünyasının çok çeşitli yönlerinden gelmişlerdir. Bağlı buldukları mezhepler ve kişiler ile geldikleri yörenin kahtımını taşıyan inanç ve pratikleri çok muhtelifdir. Öte yandan Anadolu'da bu yüzyılda büyük bir yerli Hristiyan sekene mevcuttur.

Bu çağda Anadolu'da belli başlı tarikatlar olarak inanç ve giyinişlerinde Hind ve Türk şamanizminin tesiri bulunan Kalenderîlik ve Kalenderîlikten ayrılan Haydarîlik, İbrahim İbn Edhem'i pir tanıyan Edhemîlik ve toplu bir zümre halinde gezen *Zümre-i Abdalân* veya *Rum Abdalları* denen bir dervişler taifesini temsil eden *Abdallık* mevcuttur.

1- BABA İSHAK, BABAİLER

Türklerin İslamlaşmasında, kendini sufiliğe adanmış mistik yönelimli dervişler ön planda yer alır. Dede Korkut destanında, bir Şaman'ın, eski dinsel işaretlerin birçoğunu koruyan ve gelenek olarak sürdüren bir dervişe dönüşmesi anlatılır.

Bilindiği gibi eski Türk Beylerinin yanında “*dede*” veya “*baba*” denilen olağanüstü güçlere sahip bir manevi şahsiyet vardı. Eski *Kâm* (Ozan)ların özel imtiyazlarını taşımakta idi.

Anadolu’da Türkmenleri etrafına toplayan *Baba İshak* bu dervişlerden biriydi. Onun nasıl bir serüven yaşadığını, Selçuklu Sultanlarına karşı mücadelesinden önceki hayatını burada tekrar etmiyoruz.

Etrafına büyük bir Türkmen zümresini toplayan *Baba İshak*, Gıyaseddin Keyhüsrev II nin işrete daldığını bahane ederek onun aleyhinde propagandaya başladı. Bu vesile ile o sırada Şam havalisinde bulunan Harezmi Beylerine elçiler ve kendisine büyük hayranlık duyan Kefersut ve Maraş havalisine müritler gönderdi.

Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından üzerine ikinci kez gönderilen bir ordu (birincisi Alişiroğlu başarılı olmadı) Amasya’da bulunan *Baba İshak*’ı yakalayıp idam etmişse de taraftarları onun ölmeyeceğine inanarak “Tanrı Elçisi *Baba*” manasına “*Baba Resulullah*” nidaları ile savaşa devam ettiler. Bu taraftarları Kırşehir yakınında Sultan’ın askerleri yenmişlerse de tamamen yok edememişlerdir. Bektaşiliğin kurucusu *Hacı Bektaş Veli*’nin onun müridi olarak faaliyette bulunması, bu Türkmen babalarının katı ortodoksiye karşı bir mücadelenin devamı olarak gösterilir¹.

Eflaki, *Hacı Bektaş Veli*’yi *Baba Resul*’un has halifelerinden sayar. Bu babalarla *Mevlana*’nın hiçbir irtibatının olmaması veya en azından *Mevlana*’nın bu olaylar hakkında sükut içinde bulunması pek mümkün görünmüyor. *Bâbâî* geleneği içinde bulunan *Hacı Bektaşla* *Mevlana* arasındaki mesaj teâtisine biraz sonra döneceğiz. Yalnız öyle görünüyör ki Türkmen babalarının dini öğretileri, yüksek fikrî cereyanlar ve bu arada *Mevlana*’nın manevi fikirleri yanında hepsi yan yana yaşıyordu. *Mevlana* ile *Türkmen babaları* karşılıklı tolerans ve hayırhahlık münasebetleri içinde bulunuyordu².

Mevlana’nın çağdaşlarından biri Türkmen babası, *Baba İlyas*’dır. *Baba İlyas* ünlü tarihçi *Aşıkpaşazade*’nin dedesidir. Ondan öğrendiğimize göre *Hacı Bektaş*’ın Horasan’dan Anadolu’ya, kardeşi *Menteş* ile

1 A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1951, s. 7-8; Cl. Cahen, *Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve Diğerleri*, Çev. İ. Kayaoğlu, A.Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, C. XX, s. 196.

2 İ. Melikoff, *Les Baba Turcomans Contemporains de Mavlana*, Bildiriler, *Mevlana*’nın 700. ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası *Mevlana* Semineri, 15-17 Aralık 1973, İş Bankası Yay. Ankara 1973, s. 274.

birlikte gelerek, o zaman Sivas'ta bulunan Baba İlyas'ı, ziyaret ederler. Hacı Bektaş kardeşi ile birlikte Kırşehir'e ve sonra Kayseri'ye geçer. Menteş Sivas'a dönmek ister ve onu uğurlar. O sırada devam etmekte olan Babaî isyanında ölür. Aşıkpaşazade Tarihinde, Baba İlyas'ın müridi olan Hacı Bektaş, önce Babaî isyanına iştirak etmiş, sonra ismini vermiş olduğu Bektaşî tarikatının kurucusu olarak karşımıza çıkar³.

Mevlana ile Hacı Bektaş arasındaki ilişki Eflaki'de geçen bir anekdotla anlatılmak istenir. "Hacı Bektaş demişti ki: "Eğer aradığını buldunsa sus, bulmadıysa dünyaya attığın bu gürültü nedir? Kendini insan oğullarının manzuru yaptın. Halkın bu kadar hanumanını birbirine kattın". "Ve yine Hacı Bektaş demişti ki: Dünyayı heyecanının tatlılığı ile doldurdun. Hayli ameli bozuk munafıklar senin heyecanının heybetinden damakları acı olup siyah elbise giydiler".

Cevap olarak Mevlana: "Bizim heyecanımız neşe ve aşkdan geliyor, yanma ve aramadan değil" demişti⁴.

2- KALENDERİLER

XIII. yüzyılda Anadolu'da görülen haliyle Kalenderilik Budizmden geniş ölçüde esinlenen bir tarikat olarak görülür. Cemaleddin Sâvî (630/1232-3) tarafından kuralları belirlenerek tarikat haline getirilen *Kalenderilik* daha önce Horasan ve Türkistan taraflarında yaygın idi. Bunlara Anadolu'da Cavlakiye adı da verilmiştir. Bunun sebebi şeyhlerinin cavlak adı verilen bir elbise taşımamasındandır⁵.

Câmi, Nefehatü'l-Üns'de, Kalenderileri *Melametilerle* karşılaştırır. Kalenderilerin yalnız farzları eda ettiklerini ve amellerini gizlemekle mukayyed olmadıklarını yazar⁶.

Vâhidî yazdığı *Manakıb-ı Hâce-i Cihan ve Netice-i Cân* eserinde onları şu şekilde tavsif eder: "Kalender güruhu pâk-tıraş vücuhla, başlarında kıldan örülmüş külahlar ve arkalarında şallar, kimi aselî ve kimi siyahlar, pür sürûr u hubûr, hayl u haşemle ve tabl u alemle, aheng ü nağamâtıla ve gülbang-ı salavâtıla..." sözleriyle onların evlenmediklerini,

3 E. Coşan, *Hacı Bektaş Veli, Makalat*, s. XXIV.

4 Ahmed Eflaki, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, 3/315, Çev. T. Yazıcı, Hürriyet Yay. Büyük Klasikler, İstanbul 1973.

5 Ahmet Yaşar Ocak, *Kalenderilik ve Bektaşilik*, Doğumunun 100. yılında Atatürk'e Armağan, İstanbul 1981, s. 298; Kalenderilik hakkında geniş bilgi için: Tahsin Yazıcı'nın Eİ (2) de yazdığı *Kalenderiyye* maddesine ve bibliyografyasına başvurulabilir.

6 Câmi, *Nefehatü'l Üns*, Türkçe Terc. s. 671.

göğü ata, yeri ana bildiklerini saç, sakal, kaş ve bıyığı arızî bildiklerinden tıraş ettiklerini, mescidle tekkenin ve kilisenin, cennetle cehennemin bir olduğunu, güzellere medfun olduklarını, gezici dervişler zümresinden bulduklarını uzun uzadıya anlatır⁷. Bu yaşayışlarıyla onların, döneminin *varoluşçuları* (existantialist) oldukları hatıra gelebilir.

Esasta bizi ilgilendiren yönü ile, Mevlana'nın bu *Kalenderî* (*Cavlakî*) zümresi ile fikri ve amelî ilişkisi, Mesnevi'de, Divan'da ve Eflâkî'nin Menakıb'ındaki anlatımda ortaya çıkar.

Mevlana'nın diğer şeyhler ve Kalenderilerden ayrı bir yol tutarak kendi müritlerine dilenmeği ve boş gezmeği yasak ettiği, sakalsız Kalenderlere gıpta ettiği ve bu sebeple erkekle kadını ayırdedecek sakalın kâfi geldiğini Eflakî'den öğreniyoruz: Bir gün berbere "o kadar dipten kes ki ancak erkek olduğum anlaşılsın" deyip, sakal ve bıyığını dipten kestirmiş, ertesi gün de "gıpta ederim Kalenderlere, hiç sakalları yoktur. Sakalın az oluşu, insanın kutluluğuna delâlet eder" diyerek "sakal erkeğin ziynetidir, çokluğu adama gurur verir, gurur ise insanı tehlikeye sokar" hadisini okuduğunu ve "uzun sakal sûfilere hoştur ama sûfi, sakalını tarayınca kadar ârif Tanrı'ya ulaşır" dediğini biliyoruz⁸.

Mevlana'nın şüirlerinde de Kalenderilere dair birçok beyite rashyorduz. Bu beyitlerde bir Kalendere ait hayli telmihler vardır:

"Aşk ordusu geldi, şehrin tâ göbeğine kondu. Ey kalender dost, hele bir kurtuluş sesi duy bakalım.

Her şeyi mübah gören bir Kalender çıkageldi. Ey sâki, şarap kadehiyle karşıla, böylece tâ sabaha dek sun ona ey güvencim, ey bana şifa veren.

Halka haram olan şarap, kalenderlere mübahtır, içer dururlar. Sâki, kendine gel de artık yeter, bitti deme. Nerde başlangıcımız, hani tamam-lamamız.

Kalender, hiçbir şeyle mukayyed değil gibi görünür amma sırlardan mücerret değildir. Önce birçok dikenlerin dardını çekerti, fakat şimdi baştan başa gül oldu, dikene aldırış bile etmez... Kalender gemide oturmuştur, yolda gidip durmadadır, fakat kendisi yürümekte"⁹.

7 A. Gölpınarlı, *Mesnevi Tercemesi ve Şerhi*, I-II, 2. Basım, İnkılap Aka Kitabevi, s. 59.

8 A. Gölpınarlı, *Mevlana Celaleddin*, s. 62 (1. baskı) de Eflakî'den naklediyor.

9 A. Gölpınarlı bu beyitlerin farsçalarını da notlar halinde vermektedir. Bakınız: *Mevlana Celaleddin*, İstanbul 1951, s. 59-61; *Divan-ı Kebir* C. IV, 312; C. IV, 351; C. IV, 370.

* Mevlana'nın bu Kalenderiler hakkındaki beyitleri diğer akidelere olduğu gibi müsamaha ve itidalini ifade eder ki Eflakî'nin rivayetine göre Mevlana Celaleddin öldüğü gün, cenazesinin önünden yedi öküz çektiler. Bunlardan birini *Kalenderler tekkesinde*, kurban etmesi için Niksarlı Ebu Bekr-i Cevlakî'ye gönderdiler. Şeyh derhal bunun kurban edilip, miskin ve fakirlere dağıtılmasını emretti¹⁰.

3- AHİLER

Ahiler, Anadolu'da fütüvvenin ahlâki ilkelerini benimsemiş, zaviyelerde yaşayan, belli bir mesleği ve sanatı olan genç kişilerin oluşturduğu topluluğa denir. Ne bir dinî tarikat ne de ideolojik bir kuruluştur. Kurucusu *Ahi Evren* 1300 yılında Kırşehir'de vefat etmiş bir sûfidir. Ahi Evren yüksek ahlakî erdemleri ve birçok zanaatın pirligini kendi şahsiyetinde temsil etmiştir.

Ahi Evren, Mevlana'dan sonra vefat etmiştir. *Ahilik* bir Türk kurumu olarak siyasi ve sosyal hayatta aktif bir rol oynadı. Ahilikle Mevlevîlik arasındaki benzerlik her ikisinin de şehir muhitinde gelişmesi ve mensuplarını bu ortamdan almasıdır. Ancak bilindiği gibi Mevlevîliğin kuruluşu *Veled Çelebi* ile başlatılır. Mevlana'nın Konya'da yaşadığı yıllarda Ahî unvanını taşıyan ve ona saygı ve sevgi besleyen birkaç Ahî ismine raslamaktayız. Kaldı ki Ahilik daha önce teşekkül etmiştir.

Mevlana'nın dostane ilişkiler sürdürdüğü Urmiye'li *Çelebi Hüsameddin*'in dedeleri hakkında, adı Muhammed olan babasının, tariyki câh ve mansıp ihtiyar edip Konya'da ahî olup bütün halk üzerinde manevî nüfuz kurduğu, bu nedenle mal ve eşya sahibi olduğu, künyesinin: Hasan b. Muhammed b. Ahi Türk olup dedelerinin, Şeyh Ebu'l Vefa'ya yettiği söyleniyor ki, dört nesil yukarıda ahilikle anılmaları çok dikkate değer niteliktedir. Sultan Veled divanında da bu *Ahî Muhammed*'in ölümü dolayısıyla yazılmış sitayişkâr ve uzun bir övgü vardır. Burada Ahî Muhammed'in iyilikleri, hasletleri ve meziyetleri anlatıldıktan sonra, ihtiyar genç ve çocukların kendisinin kulları olduğu, fityan arasında çok sayıldığı ve seçkin olduğu söyleniyor¹¹.

10 Eflakî, *Ariflerin Menkıbeleri*, Çev. T. Yazıcı, II, (3/584), Hürriyet Yay; O. Turan, *Selçuk Türkiyesi Din Tarihine Dair Bir Kaynak*, 60. Doğum Yılı Münasebetiyle Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 539-541.

11 N. Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, A.Ü. İlahiyat Fak. Yay., Ankara 1974, s. 97; Cl. Cahen, XII. yüzyılda (bu dönem için dökümanların zayıflığı yüzünden) Anadolu'da Ahilerin bulunabileceğinin söylenemeyeceğini hatırlatır; *Sur les Traces des Premiers Akhis, Köprülü Armağanı*, s. 83.

Yalnız Ahiler içinde, *Ahi Ahmed*'in Mevlana'nın çevresi ile tartışma ve kavgası olmuştur. Bu yüzden bir Mevlevî hayranı olan Eflakî ondan iyilikle bahsetmez. Ahî Ahmed'in şeriat kurallarına daha katı bağlandığını ve ayrıca çevresinin ona "anud" sıfatını yakıştırdığını biliyoruz. Eflaki şöyle anlatıyor:

"Ahî Ahmed, Alaeddine "Ben bir eşek yükü kitap okumuşum, fakat bu kitaplarda Sema'nın mübah olduğuna dair hiç bir şey görmemişim. Siz bu bidatı hangi delil ile yürütüyorsunuz dedi. Alaeddin: "Ahî bir eşek gibi okudu. Onun için bilmedi. Tanrı'ya hamdolsun ki biz İsa gibi okumuşuz ve onun sırrına ermişiz diye cevap verdi"¹².

Eflaki'nin anlattığı bir başka olay şudur:

"Çelebi Hüsameddin'e bir Hangâhın Şeyhliği'nin verilmesi için tören tertip edilmektedir. Sultandan ferman çıktıktan sonra devrin ulularının ve Mevlana'nın huzurlarıyla yapılan bir törende Ahî Ahmed: "Ben bu adamı bu havalide şeyhliğe kabul etmiyorum" dedi. Bunun üzerine herkes birbirine girdi.

Ahi Türk'ün ve *Ahi Beşşare*'nin büyük babalarına mensup olan *Ahi Kayser*, *Ahi Çoban*, *Ahi Muhammed-i Seyyidabadî* v.s. ahiler kılıçlara ve bıçaklara sarıldılar ve müritler arasında bulunan emirler, kâstah rindleri öldürmek için üzerlerine yürüdüler. Bir fitnedir koptu. Gönkü yaralı dervişler: "Fitne uykudadır, onu uyandırana Tanrı lanet etsin" sözünü dilleri ile tekrar ettiler"¹³

Mevlana "Günahkâr, Tanrı kapusundan reddedilmiş ve kovulmuş olan Ahî Ahmed'i büyüklerin ve emirlerin şefaatiyle kulluğa kabul etmeyip: "O bizim cinsimizden değildir", dedi. Bir daha o zavallının yöresinden geçmedi. O talihsiz de, o uğursuzluk içinde öldü. Onun gençlerinin ve rindlerinin çoğu Mevlana'nın kulu ve mürşidi oldular. Muhibler, onun bu terbiyesizliğini İslam sultanının kulağına ulaştırdılar. Sultan onu öldürmek istedi. Fakat, Mevlana Hazretleri razı olmadı ve bir daha onu büyüklerin toplantı ve mahfillerine sokmadılar.

Bir ahî lideri olan *Ahi Ahmedşah*'ın, Mevlevîlerin yanında iyi bir yeri vardı. Onu "Fityanların şefi" olarak adlandıran Eflaki'ye göre bu zât zengindi ve binlerce rünûda komutanlık ediyordu. XIII. yüzyılın sonunda Mevlevîlerin, Celâleddin'in oğlu Sultan Veled'in yönetimi al-

12 Eflaki, I, 1/187.

13 Eflaki, II, 6/12; Cl. Cahen, *İlk Ahiler Hakkında*, Çev. M. Öztürk, *Belleten* 197, s. 594 (Claude Cahen, *Sur les Traces des Premiers Akhis, Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953, s. 83-85).

tına girdikleri zaman Ahî Ahmedşah'ın kendisini Sultan Veled'in müridi olarak takdim ettiğini görürüz. Öte yandan 690/1291 yılında *Moğol prensi Geyhatu Konya'yı* almayı tasarlarken onu bu fikrinden Ahmedşah'ın vazgeçirdiği söylenir. Eflaki'nin sözlerinin gelişinden Ahmedşah ahîler arasında Ahî Ahmed'den farklı bir davranışla Mevlevilere yaklaşmıştır¹⁴.

Ahmedşah'ın halefi olarak Konya rünudlarının başına *Ahi Sıddık*'ın oğlu *Ahî Mustafa*'nın geçmiş olması muhtemeldir. Ahî Mustafa'nın babası ve kendisi Ahîlerin başına geçmeden önce Mevlevilerle iyi ilişkiler içinde iken sonradan onlara düşman oldular. Mevlevileri tasavvufla meşgul olan ve bu dünyanın kuvvet isteyen işlerini yapmaktan aciz kişiler olarak reddettiler. Fakat ahîlerin bizzat kendileri kuvvetin kurbanı olmuşlar, H. 712 / M. 1312 yılında Konya'yı fetheden Karamanlı Yahşi Bey, ahîleri öldürmüş ve Mevlevî şeyhlerinden Emir Arif de cenazelerinin başında beklemiştir¹⁵.

Öyle anlaşılıyor ki ahîler arasında biraz olsun farklı tutumlar vardı. Eski ahîler Mevleviliği destekliyor; yeniler ise kendilerini farklı görmek istiyorlardı. XIII. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da Moğol egemenliği döneminde ahîlerin önemi hızla artmıştır. Ama her zaman Selçuklu yönetimine bağlı görünüyorlardı. Disiplinsiz hareketleri genellikle kendilerine saldıranlara karşıdır. İbn Bîbî'nin belirttiği gibi Ahîlerin Türkmenlerle birleşerek devlete karşı geldiklerini görmüyoruz. Onların vatan sevgisi pek fazladır. Moğollara karşı tutumlarının sertliği buna bağlıdır.

4- DİĞER ZÜMRELER

Mevlana Celaleddin'e atfedilen bir söz bize onun çağının toplumsal yapısı hakkında bazı ipuçları vermektedir: "Konya'da, başkanların, soyluların ve ileri gelen kişilerin binlerce evleri, köşkleri ve sarayları var; tüccarın ve işçilerin evleri esnafın evlerinden daha azametli, emirlerin köşkleri tüccarın evlerinden daha heybetli, Sultanların sarayları ve kubbeleri ise hepsinden de haşmetli..." ifadesi dikkati çeker. Burada *İğdiş* kelimesi karışık ırktan gelen insanı anlatmaktadır. Anadolu'da bu yüzyılda *İğdiş* deyimi, Müslümanlığı kabul etmiş yerlilerle Türk kadınlarının evliliğinden doğan çocuklar için kullanılırdı. Müslümanlığı kabul etmiş yerli olan *İğdiş*, kentte yaşar aristokratlar arasında sayılmaktadır. *İğdiş*ler askeri bir müfreze ve kentte düzeni sağlayan polis

14 Cl. Cahen, *Sur les Traces...* s. 86; Çeviri, s. 596.

15 Cl. Cahen, *A. g. mak.* s. 86; Çeviri, s. 596.

gücü olarak görev yapmışlardır. XIII. yüzyılın sonlarına doğru düzenlenmiş bir resmi atama belgesinde ve Mevlana'nın yazdığı bir mektupta İğdişbaşı ve İğdiş bir vergi memuru olarak tanıtılmaktadır. Zamanla evlenmelerle orijinalliğini yitirmiştir¹⁶.

Anadolu'da bahse konu dönemde çeşitli derviş tarikatları içinde *Rufailik* de yer almıştı. Tarikatın kurucusu *Ahmed Rufai*'nin oğlu Taceddin, kısa kadife ceketler giymiş, yarı deli derviş kalabalığı eşliğinde Konya'ya geldiği zaman, kent erkanı, emirler, sıradan halk, ahiler, onu törenle karşılamışlar ve kendisine Karatay Medresesi'ni tahsis etmişlerdir. Rufailerin "olağanüstünlükleri" (ateş içine girmek, şiş batırmak, yılan yemek v.b.) büyük etki uyandırmıştır. Mevlevî Şeyhi Salahaddin Zerkub'un eşi Kira Hatun(!) da onların hayranları arasına girmişti¹⁷.

Mevlana'nın Rumlara yani Hristiyanlara karşı tesamühü, kişisel tutumu, onların da Mevlevî dervişlerine sempatilerini doğuruyordu. Mevlana'nın panteistik dünya görüşü ayrılıkları kaldırıyor, Hristiyanları ve Müslümanları yakınlaştırıyordu.

Camiler, kiliseler ve manastırlar kucak kucağa idi. Konya'da Müslümanların Eflatun'a karşı gösterdikleri saygı Mevlana'nın ona saygısından ileri gelir. *Şehabeddin Suhreverdi* Eflatun'a pek düşküdü; *Şemsi-Tebrizi* de bu sufiye pek hürmetkâr olduğunu Makalat'ında açıklar. İki dine mensup âlimlerin Eflatun'a, *Eflatun-i İlahi* demeleri bu çağlardan kalmadır. Bu Yunan filozofunun adına Sille'de bir Manastır vardı ki buradaki mezarlardan biri, Eflatun'un mezarı olarak gösterilmektedir. Manastırın râhibi ile Mevlana'nın arası pek iyiydi. Böylece Eflatun iki dinin sâlikleri arasında, samimi ilişkileri doğuran bir yüce kişi görünümündedir¹⁸.

Gayrimüslimlerin Mevlana'ya karşı tutumları ve hatta dinadamlarının onun yüceliğini tanımaları üzerinde çeşitli yerlerde durulmuştur. Biz sözü uzatmıyacağız. Mevlana'nın ölümünde, tabutunun etrafında her dinden insan vardı. Hristiyanlar, Yahudiler, Rumlar, Araplar, Türkler biraradaydı. Bunlar Zebur'dan ilahiler söyleyerek, Tevrat ve İncil okuyarak yürüyorlar ve müslümanlar onları uzaklaştıramıyorlardı. Onun arkasından, Hristiyanlar "Mevlana bizim İsa'mızdı, Musevîler ise o

16 Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, Çev. Y. Moran, E. Yay., İstanbul 1979, s. 194.

17 V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. Azer Yaran, Onur Yay., Ankara 1988, s. 324. Eflâki, II 5/16 da Kira Hatun, Mevlana'nın eşi olarak geçer ve bu olay anlatılır.

18 F.W. Hasluck, *Christianity and Islam Under the Sultans of Konya*, Vol. II, Oxford 1929, Clarendon Press, s. 375; A. Gölpınarlı, *Mevlana Divanı*, Milliyet Yay., İstanbul 1971, s. XX.

bizim Musa'mızdı" diye gözyaşları döktüler. Bir papaz ise: "Mevlana ekmeğe benzer, onsuz eden olur mu?" diye ona olan ihtiyacı anlatmıştı.

SONUÇ

Mevlana'nın Anadolu'da yaşadığı yıllarda birçok derviş zümreleri vardı. Bu derviş zümreleri mistisizmin organize olmuş bir şekli olarak görünmektedir. Sünnî müslümanlığın ve medrese eğitimine bağlı dinî teşkilatlanmanın yanı sıra bulunmaktadır. Her ne kadar yöneticiler ve medreseden yetişenler sünnî İslamiyeti benimsemiş olsalar da göçebe olan Türkmenler arasında İslam öncesi inançların ve geleneklerin yaşadığı gözlenmektedir. Meselâ, eski Şaman dönemi Kâmların yerini Türkmen babaları almıştı. Baba İshak bu Türkmenlerin içinden çıkmıştı. Farsça'yı resmi dil olarak kabul eden, kendi dil ve kültürüne yabancılaşan sultanlara karşı 1240 yılında başlayan Türkmen ayaklanması merkezî otoriteye bir tepkidir. Bu hareket sünniliğin ve şüliğin dışında kalan bir hareketti. Türkmenler arasında şüliğin bazı şekilleri bir asır sonra ülkenin doğu kesiminde görülür.

Büyük mutasavvıfların, Şems'in, Burhaneddin'in, Mevlana'nın Türkmenlerle ne derecede münasebette bulduklarını, neler öğrettiklerini bugün elimizdeki kaynaklardan çıkaramıyoruz. Yalnız şu kadarı kesindir ki Mevlana'nın bir tepkisine rastlanmıyor¹⁹.

Mevlana'nın etrafa tesiri aristokrasi ve şehir çevresinde büyük olmasına rağmen Türkmen çevresinden uzak kalmıştır.

Artık Moğol hakimiyeti altında tam bir dinî serbestiyet vardır. Moğol Hanları için, onlar İslamiyet'e girdikten sonra bile, devlet menfaatlarının ve millî ananelerinin bütün diğer dinî endişelerin önüne geçtiği müşahede edilir.

XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkan derviş zümreleri, dinî topluluklar, ahî teşkilatları, büyük mutasavvıflar bu yüzyılın din ve sosyal yapı bakımından ne kadar çok çeşitli ve bu çeşitliliğinden dolayı da ilgi ve araştırmayı gerektirdiğini açık olarak göstermektedir.

19 Bildiklerimiz Eflaki'nin *Menakibi*'na dayanıyor ki birçok yazar, özellikle tarihçiler bu Mevlevî kaynağını olayları gerçek yönüyle yansıtan bir kaynak olarak görmemektedirler.